
ПРОГЛАС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”

кн. 1, 2006 (год. XV), ISSN 0861-7902

В ПРОСТРАНСТВАТА НА ТРИИЗМЕРНАТА ЛИНГВИСТИКА

**Стоян Буров. Познанието в езика на българите
(Грамматично изследване на концептуалната категоризация
на предметността). В. Търново, 2004: Фабер.**

Към своя край двадесети век на западната цивилизация успя да получи още една съществена характеристика: поредното изправяне на науката пред страха от собствената ѝ невъзможност – в пулсациите на умонастроенията между системно и асистемно, между определено и неопределено, между подредено и хаотично отчетливо се оформя съзнанието за неспособност за окончателно познание. Сциентичният нихилизъм по традиция е особено изявен в областите, свързани с осмислянето на фактите от субективния човешки свят, каквито са мисълта и езикът ѝ. Доколкото подобни кризи може би ще се окажат естествено състояние на научното дирене, на нас ни става по-малко важно описанието на техните посоки на развитие, съпътствано от нерадостни резултати, и много по-важно поглеждането към пътищата за изход от тях, в които да открием собствения им смисъл.

В този контекст никак не е случайно, че функционалната граматика, която при появата си предложи почти математически точни, днес се интересува много повече от “несистемните” явления, от междукатегориалните взаимодействия, от влиянията между системата и нейната среда, които се визуализират не като опозиции, а като поредици от все по-отдалечаващи се от центъра, по-неясни и по-неопределени, но не по-малко съществени за езика периферни зони. Дори познатата със своята подреденост семиотична теория замени петчленния комуникативен модел на Р. Якобсон с n-мерния Q-модел на У. Еко (дошъл логично след предходния Преформу-

лиран семантичен модел). В двата края на този преход стоят семантичната *опозиция* и семиотичната *ризома*, а тяхна близка перспектива вероятно е *фракталната структура*, онагледявана най-точно не в чертежи, а в разкази за полета на пеперудите или за допонятийното “осмисляне” (-чувстване) на музикалната хармония¹.

“Важно е да разберем, че разумното мислене се простира далеч зад пределите на логическото и механистичното мислене. [...] Нашите предпостави за това какво е мисленето направляват съвременните изследвания на природата на мисленето. В днешно време областта на тези изследвания се разширява по-бързо от когато и да било. [...] Ние се намираме в повратен момент в историята на изучаването на разума. Жизнено важно е погрешните възгледи за разума, които са ни съпътствали две хиляди години, да бъдат преодолені” – така американският лингвист *Джордж Лейкоф* е принуден да експлицира самочувствието си, поставяйки началото на фундаменталния си труд², даващ образа на когнитивното направление в лингвистиката, заедно с направеното от автори като А. Вежбицка, Р. Диксън, Е. Рош, Й. Хофман, Ю. Степанов, Е. Кубрякова и много други. За възникналото на западна почва мощно лингвистично течение днес не можем с лекота да кажем дали основната му територия е там, или в Русия. Може би защото “В рамките на този (западния) подход към езика, който приема названието “когнитивен”, като един от принципите е провъзгласена идеята за прототипическото устройство на всички когнитивни системи, основаваща се на противопоставянето на “център” и “периферия” (в частност такова противопоставяне действа в системата на зрението, на паметта и др.)”³ А за подобен тип анализи ще е малко, ако кажем, че са с дългогодишна традиция в рамките на руските функционалистски школи. Поради това не може да е случайно, че А. В. Бондарко в последните си работи насочва поглед към когнитивната лингвистика, лингвистичната прагматика и типология и дори посочва необходимостта от “употреба” на постиженията на теорията за семантичните универсалии на Вежбицка в перспектива⁴.

Според мене за Ст. Буров този преход беше подготвен от “Форми и значение на съществителното име (С оглед предимно на категорията число)”⁵, където се анализират семантичните взаимодействия между граматическите категории на съществителните и между тях и лексикалната семантика и се представя разгърнатата лингвистична класификация на съществителните на основата на тяхното морфологично поведение. Както

тази проблематика, разположена в методологичното пространство на функционално-семантичния подход, така и многогодишната лексиколожка работа на автора допринасят “Познанието в езика на българите” да бъде труд *монолитен* в посоките и обема на анализа, *приносен* за българистиката и *модерен* в европейски и световен контекст.

Най-общата задача на монографичното изследване на Ст. Буров е формулирана в заглавието – анализират се възможностите (и особеностите) на българския език при концептуалната категоризация на предметността⁶. С това се надхвърлят и най-широките съвременни граници на функционалната граматика (с което очевидно се “предвижда” нейното бъдеще) и се поставя началото в българското езикознание на системни изследвания в областта на когнитивната лингвистика⁷.

Задачата на изследването се постига чрез конкретизиране на анализа в няколко главни посоки:

– взаимодействие между граматическата семантика на именните категории и лексикалната семантика на имената (анализирано като сложно отношение между система и среда, в което се поражда лексикограматическите разрези при имената и се появяват т.нар. лексикално ограничено граматично значение и граматично обусловено лексикално значение;

– взаимодействия между граматическата семантика на именните категории (анализирано като причина за “асистемно” поведение на граматическите форми и като определящо йерархията между граматическите категории, вкл. и криптотип);

– взаимодействие между граматическата семантика и другите елементи на изреченския смисъл.

Едно от големите достойнства на монографията се поражда от способността на автора ѝ да обединява най-абстрактните теоретични размисли, свързани с особеностите в когнитивната концептуализация на заобикалящия свят у българите, с най-конкретни и изчерпателни анализи на езиковия материал, всеки от които е приносен в българската лингвистика:

I. на граматическите и семантичните особености на лексикограматическите разрези при имената:

1) на **собствените имена** (членуване на собствени имена на лица, на топоними, на прозвища; членуването като компенсаторно средство за категорията число, за категорията род);

2) на **нарицателните имена: дуални** съществителни, вкл. прекаатегоризиране към броими, преодоляване на асиметрията в преносни значения; нарицателни съществителни **за лица** (анализира се взаимодействието между граматически род и физиологичен пол; функционирането на СИЛ като дескриптивни и оценъчни, като константни и събитийни (актуални и резултативни) – детайлните анализи тук достигат дори до случаите на т.нар “смяна на роля” и “маскиране на роля” (употреба на оценъчни съществителни като псевдодескрипции);

3) **неброими** съществителни: **веществени** (прави се детайлна семантична класификация, подробно граматическо описание; особена новост е анализът на сингуларно и плурално ориентираните съществителни; влиянието на концептуализацията на плуралността като ‘добро’ или ‘лошо’; проследяването на процеса на преминаване към броими; осмисля се спецификата на нумеративи, сингулативи и умалителни форми); **абстрактни** (анализират се съществителни за процесуални и непроцесуални признаци; прави се първи сериозен анализ на изключително продуктивната група съществителни на *-ост*; предлага се класификация на концептуализираните семантични признаци в стилистичното мн. число на абстрактните съществителни; **събирателни** (предлага се семантична класификация на същинските събирателни съществителни и имената на съвкупности; научната наситеност на текста се доказва от факта на **анализ под линия** на възможната зависимост между изразяване на семантика за конкретно – абстрактно от съществителните на съгласна в мъжки – женски род).

II. на вътрешнокатегориалните взаимодействия при имената:

1) представя се за пръв път модел за йерархичната организация на именните категории в последователността: криптотип – структурна категория – семантична категория – семантико-прагматична категория – свръхкатегория;

2) представя се междукатегориалното взаимодействие в именната система: между категорията род и криптотипът мъжколичност – женсколичност; между класовете броими – неброими съществителни; между хиперкатегорията пространствено-временна локализация и категорията определеност/неопределеност;

3) предлага се за пръв път система от процедурни правила за родова идентификация на съществителните и за избор на определителния член.

Дори това подробно изброяване едва ли може да даде добра представа за постигнатото от автора в осмислянето на анализирания от него

особености в поведението на съществителните. Нека читателят е подготвен предварително, че ще се среща постоянно и с наблюдения, свързани с историческото и със съвременното развитие на езика ни; със съпоставки с други родствени и неродствени езици; с цитати от най-изявените автори в областта на когнитивизма, функционализма, семиотиката, психолингвистиката, теорията на референцията и още множество вече станали класически лингвистични направления (които в множество случаи се коментират, допълват, а нерядко и оспорват); с предлагане на различни варианти за осмисляне на езиковата реалност; с посочване на проблеми, които предстои да бъдат решавани в нашата лингвистика; с множество сполучливи и разнообразяващи изложения примери (от възрожденската ни литература през образците на съвременното българско художествено творчество до най-актуалните употреби в сферата на журналистика, реклама, социален бит). Всичко това, логично изложено и убедително аргументирано, служи на обратното движение на научното търсене – в посока от детайлни наблюдения върху максимално изчерпателен езиков материал към предлагане на нови решения за основни теоретични въпроси⁸.

Така напр. със своя анализ на категорията определеност/неопределеност като тристепенна – когнитивна, логическа и прагматическа, Ст. Буров “снема” общоизвестния *въпрос за същността на категорията определеност* в български език и го заменя с новия *въпрос за степените на определеност*. Вероятно в момента на поставянето на новия научен въпрос не е изчерпано множеството от негови отговори (най-същественото в такива случаи винаги е, че на науката е предложена нова посока за разсъждение), но пред нас е убедително мнение за йерархизацията и взаимодействието на типовете определеност.

Теоретичният план на изследването е най-малко “триизмерен”: той съчетава в едно *функционалносемантичния анализ* на “семантичните” граматически категории (с тяхното ядро и периферия, с взаимодействието им с лингвистичната (граматична или неграматична) и нелингвистичната им “среда” и с изграждането на поредици от лингвистични опозиции и класификации), *когнитивния анализ* (осмислящ концептуалната категоризация, изграждаща т. нар. “картина на света”, която по сложен и нерядко трудно поддаващ се на обяснение начин е понятийно кодирана в прототипната семантика на граматичните категории) и *прагматическия анализ* (на условията и/или забраните за употреба на формите в изказване, на зависимостите между граматическата семантика, проявяваща катего-

риалната концептуализация, и фразовите акценти, намеренията на речта, демонстрацията на специфични и общи познания, както и обратно). Изводите за националната специфика при категоризацията на материалния и нематериалния окръжаващ ни свят винаги са съпътствани и от **диахронен анализ** (на формите и техните парадигми, на значенията и техните трансформации, на употребите и техните условия), който дава правото на автора и на редица предположения за бъдещето на именната система на българския език.

За подобни **многомерни обекти** още от станалата класическа творба на Ю. Степанов (вече по-известен като автор на *речник на руската култура*), чието може би малко артистично и не строго академично заглавие си позволих тук да преформулирам (а и съвсем не само от нея), знаем, че попадайки в триизмерното пространство на езика, ние всъщност сме вече потопени в очарованието на неговата *неизмеримост*, в магията на неговата *непредсказуемост*, в необяснимото съчетание от красотата на свободната *хаотичност* и удобството на системната *подреденост*, преливащи в творческото усещане на ежесекундната *променливост*.

Съвременната хуманитаристика вероятно ще намери много пътища за изход от поредната сциентична криза, която ще се окаже в крайна сметка *средата* за появата на нови решения. Със сигурност обаче, за да ни удовлетворяват, текстовете за **човешкото познание във и чрез езика** ще трябва да притежават онази негова многоизмерност, която ни е позната в момента. А за изследването на Ст. Буров, което предлага първи опит в анализа на национално специфичното при езиковата концептуализация на света, като се основава на модерните похвати на когнитивната лингвистика и прототипната семантика, може да се каже (без да робуваме на комплекса за провинциалност на българската наука), че има своите аналози (“прототипи”) сред най-добрите и ползотворни за бъдещето постижения на лингвистиката.

БЕЛЕЖКИ

¹ Съвременната сциентична криза не изненадва с факта, че проявите ѝ в хуманитаристиката **следват** развитието на точните науки – теорията за множествата отдавна породила теорията на развитите множества (успоредна на теорията за понятията без граници в математическата логика), кратка стъпка към която от своя страна беше теорията на катастрофите (прекъсванията), всички те последвани логично от теорията на синергетизма в пространството на детерминирания хаос (и/или на непредвидения порядък), която днес все още не е достатъчно употребена

в хуманитарната област, но е изключително успешна в медицина, в метеорология и в икономика.

² Женщины, огонь и опасные вещи (Что категории языка говорят нам о мышлении). М., 2004: Языки славянской культуры. Оригинал изд.: Чикаго, 1987.

³ Рахилина, Е. В. Когнитивный анализ предметных имен: семантика и сочетаемость. Москва, 2000: Русские словари.

⁴ В историята на научното познание има редица примери за т. нар. *смяна на научната парадигма*, която да се осъществи в рамките на едно направление (а понякога и в творчеството на един автор). Подобни промени вероятно винаги имат своя по-широк контекст, но освен него те все пак трябва да имат и своя конкретен “автор”, стига да не сме се поддали прекалено на постмодернистичния песимизъм за неговата принципна /не-/възможност. Така, освен че науката може да бъде мислена като саморазвиващ се обект, понякога може да се види как абстрактното ново се *персонализира*.

⁵ Велико Търново, 1996: ПИК.

⁶ В контекста на езикознанието като цяло, такава задача е част от единствената свръхзадача – да бъде разбрана същността на езиковия феномен.

⁷ Сигурен съм, че пред нас е пример за придвижване на науката напред, който е трудно да бъде оценен днес (понеже е малко вероятно да се окажем толкова съвременни на научния факт, колкото българската оперативна критика по принцип рядко бива). Защото тук не става въпрос за прилагане на една нова привлекателна теория върху домашен материал – в това изследване научната методология не се сменя (или подменя), а *препраща* в нова степен, която е породена от собствената ѝ логика на развитие. Същинските рецензии за този труд ще напишат авторите, които ще го “употребят” в своята научна дейност.

⁸ Във философията на науката е познато явление наличието на т. нар. *догмати-отговори* и *догмати-въпроси*. Догматите-отговори са тези, които попадат в рубриците, маркирани с думи като “Както е известно”, “Знае се, че” и под. Множеството от догмати-отговори не е неизменно. Промяната на множеството от догмати-отговори е процес на *развитие* на научното мислене. Много по-съществено развитие дава на науката обаче смяната на т. нар. догмати-въпроси. Това са въпросите, които сме свикнали да си задаваме; тези, които определят посоката на научното търсене и сбора на неговите резултати. В продължителни периоди работата върху тези въпроси е ползотворна. С времето отговорите започват да се изчерпват, а ако въпросите продължават да стоят очевидно недоразрешени, се наблюдава “буксуване” на научното мислене (срв. с изказаното от Ст. Буров мнение, че спорът за категорията определеност се е превърнал в по-скоро терминологичен спор). В такъв момент е необходимо да се открие новото за науката *питане*. Неговото намиране е много по-съществена крачка напред в развитието на всяка наука.

Стефан Гърдев

ПРОГЛААС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”

кн. 1, 2006 (год. XV), ISSN 0861-7902

ЕЗИКОВЕДСКИ ПРИНОСИ В ЧЕСТ НА ЧЛ.-КОР. ПРОФ. МИХАИЛ ВИДЕНОВ. ПО СЛУЧАЙ НЕГОВАТА 65-ГОДИШНИНА

В. Търново, 2005: Унив. изд. “Св. св. Кирил и Методий”

Чл.-кор. проф. М. Виденов, доктор хонорис кауза на Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий, навърши 65 години. Достоеен начин да се отбележи юбилеят на известния лингвист, създател на българска школа по социолингвистика, основател и председател на Международното социолингвистическо дружество и член на Комисията по социолингвистика при Международния комитет на славистите, ръководител на Радиоакадемията по български език, главен редактор на поредицата “Проблеми на социолингвистиката”, председател на СНС по езикознание при ВАК, е сборникът “Езиковедски приноси”, съвместно издание на Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий” и Международното социолингвистическо дружество – София.

В предговора *Ангел Г. Ангелов* представя професионалното израстване на професор Виденов, като проследява следните въпроси: каква е традицията, възпитала и подготвила поколението научни работници, към което принадлежи М. Виденов; кои са били преките му учители; какъв е обектът на неговите научни интереси; кои са любимите му теми; каква е дирята, която той е оставил досега и която продължава без умора да чертае. Малко известен за широката аудитория е фактът, че езиковедът с международна известност има и своите литературни увлечения, представени от *Т. Раденков* в статията “Годечанинът чете “Годечаничанинът”. Авторът е убеден, че ученият Виденов ни е лишил от писателя Михаил Виденов, но “що са дни, все са напред”. В Предговора са включени още два материала: професионално изготвена библиография, включваща над 330 заглавия,